

דף כז

'...איתנים ולא אתא. אמר רב הונא: בטיל זכוותיה. אמר ליה רבא: אנוס הוא... ותתנן נדרי אונסין...'. ורב הונא סובר שהמבטל זכוותיו יש לו להתנות שבאונס אינו מבטל כדי שלא ייפסד, ומכך שלא התנה הרי הפסיד לעצמו, משא"כ במדיר חברו לא אכפת לו בדבר ולא היה לו להתנות [וגם המודר לא היה לו להתנות], הלכך אומדים דעתו שודאי לא היה בדעתו לידור באופן זה של אונס (עפ"י רשב"א ור"ן. ולפי"ז באופן שהדיר את עצמו מודה רב הונא). או מפני שבנדר צריך שיהיו פיו ולבו שוים אבל בממון אין הולכים אחר מחשבת לו ואם לא התנה בפרוש 'בלא עכבת אונס' – אין אונס מבטל התנאי (פירוש הרא"ש). ועוד, כאן שונה שבאמרו 'ייבטלו זכוותי' הרי הוא מודה שהשטר פסול (תוס').

'אנוס הוא, ואנוס רחמנא פרטיה דכתיב...'. ומסתבר שהאדם אינו מתכוין לחייב עצמו יותר ממה שהתורה מחייבתו (עפ"י אבני נזר אה"ע רמג). ויש מפרשים כוונת הגמרא שכל דבר הנעשה באונס אינו מתייחס אחר האדם לחייב עליו (עפ"י זכר יצחק מד"ה ועתה). וע"ע ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' בדין אשו משום ממונו, ובמובא ביוסף דעת ע"ז נד.

(ע"ב) 'והלכתא אסמכתא קניא, והוא דלא אניס...'. יש מי שכתב שסוגיתנו נוקטת כרבי יוסי, ואולם להלכה אסמכתא אינה קונה כמו שפסק כרב נחמן, וכסוגית הגמרא בב"ב קסח (עפ"י ספר המקח לרב האי גאון יז).

ואולם שאר כל הראשונים והפוסקים נקטו את סוגיתנו להלכה כמאן דאמר אסמכתא לא קניא, ואולם בתנאים המפורטים בגמרא, דלא אניס וקנו מידו בב"ד חשוב – בהם אסמכתא קונה. ויש מי שפירש המאמר 'הלכתא אסמכתא קניא' – בכגון דידן שהתפיס זכוותיו בבית דין ואמר 'ייבטלו זכוותיו (ריטב"א).

'נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין...'. אף שמבואר כאן שמותר לשקר למוכס הבא לגזולו, אסור לטעון בבית דין טעות שקר כדי להציל עצמו מתביעת חברו, גם אם יודע שהאמת עמו וע"י דברי השקר יציל ממונו (עפ"י רמב"ם טוען ונטען טז, ט; ש"ך חו"מ עה, א).

וכן כתב הרשב"א בתשובה על נידון זה (ח"ג פא): חס ליה לזרעיה דאברהם דלימא שיקרא ואפילו במקום פסידא, דכתיב שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. וגדולה מזו אמרו בפרק שבועת העדות שאפילו באומר אמת אלא שהדבור אינו על אותו דרך שאמרו – אסור... אלא ודאי שנוי השקר ואהוב האמת ואין תמורתו כלי פו'.

(יצוין שיש אומרים שאיסור זה קיים רק אם יוכל להיגרם לחברו נזק והפסד ע"י טענת השקר. ע' בספר יראים השלם רלה. וע"ע חות יאיר קלו).

*

נדרי אונסין

כתב מהר"י מינץ בתשובה (עב): 'למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט, על דבר האיש אשר שאלני לבקש לו עזר ותרופה על נדר שנדר בעת צרה, שהיה במאסר לפני ב' שנים, הוא ואחיו, והיו בסכנה, ונדר בזה הלשון: שאם הוא ואחיו יצאו חפשים מהמאסר, שילך לארץ ישראל עם הדוגיאות

(סירות) שעוברים מויניזיאי (=נציה) כמנהג, בחדש מיי (=מאי) אחר ב' שנים או לכל מיותר בחדש אגושטו הסמוך אחריו, דהיינו מיי ואגושטו משנת רח"ק. ועתה נודע בשערינו ששעת חרם (=חרום) הוא ומלחמה עצומה בין אדום וישמעאל, ואין יוצא ובא לעבור הים כי אם אנשי המלחמה, באופן שאי אפשר ללכת כי אם בסכנה גדולה...!

ופסק שם להתיר את נדרו מחמת 'נדרי אונסין'. ואף שהיה מקום לומר שיהא מחויב לקיים את נדרו כעבור האונס, כי אמנם קבע בנדרו את זמן העליה, וקביעה זו לעולם לא יקיים, אבל בעיקר הנדר הלא איננו אנוס [ואין לומר בזה 'הותר מקצתו הותר כולו', שאין אומרים כן אלא כשהותר מחמת טעות ופתח] – אין לומר כן הואיל וקציבת הזמן היתה באותו דיבור ובקבלה אחת עם הנדר, הרי זה דבר אחד. ולא נדר כלל על זמן אחר. וכן מוכיח מתשובות הרמב"ן והרשב"א. כמו כן דן שם על עצם ההתחייבות לעלות לארץ ישראל, האם נידונת היא כנדר, שהרי לא אסר בקונם ולא נשבע.

דף כח

'... ובית הלל אומרים: אף יפתח לו... ובה"א אף במה שאינו מדירו'. אף על פי ששמענו לבית הלל שמותר לפתוח בנדר בלא שהלה אמר לו לידור, צריך להשמיענו שאפילו אם המוכס אמר לו לידור דבר מסויים [והרי נראה שהיה מסתפק בזה לפוטרו מן המכס] וזה הוסיף ונדר הרבה – אעפ"כ מותר (עפ"י פירוש הרא"ש).

והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא... דברי הר"ן שלפנינו, הוחרס בהם קטע מחמת הצינזור, וכך הם דבריו במלואם (כפי המובא ב'חסרונות הש"ס'): 'וכי אמרינן דינא דמלכותא דינא, הני מילי לענין שאם קנה ישראל מכס זה חייבים ליתן לו את המכס. וכן נמי אם לא קנה אותו אלא שהוא ממונה לגבות את המכס, שאינו רשאי ישראל חבירו לישבע שהם תרומה – דליכא אונסא כיון דדינא דמלכותא דינא. מיהו אין ממונה זה רשאי להכריח ישראל חבירו לפרוע לו את המכס אם לא מיראת המלכות, דנהי דדינא דמלכותא דינא, לא יהא אלא הלוואתו, הא קיימא לן בפ' הגזול דהפקעת הלוואתו מותרת'. (וראה במשנה למלך הל' גזילה ה, יא).

מדברי הר"ן הללו מוכח שזה שאמרו 'הפקעת הלוואתו מותרת', אין הכוונה שפקע החוב אלא החוב קיים, ואם יגבנו הגוי – שלו הוא גובה, אלא שאין איסור לישראל כשנמנע מלפרועו (כשאין חילול משם בדבר). שאם נאמר שעיקרו של החוב פוקע, אזי גם אם מכר המלך את זכות המכס לישראל, לא חלה המכירה כלל ויהא מותר לזה שלא לשלם, שהרי המלך מכר דבר שאינו שלו. וכן באופן השני שדיבר הר"ן, שלא מכר את המכס ליהודי, היה מותר לישבע כיון שפקע החוב מכל וכל [לדעת הר"ן שדין 'הפקעת הלוואתו' נכון גם לגבי מכס ולא רק באדם פרטי. ואמנם דבר זה שנוי במחלוקת הפוסקים], נמצא נוטל הלה שלא כדון, והרי זה בכלל 'נודרים לחרמין' – אלא ודאי החוב מבחינה משפטית שייך לגוי, אלא שמבחינת איסור והתר אין לישראל איסור בהפקעתו (עפ"י חזון איש ב"ק י, ה יד; טו, לט; חידושי הגר"ח על הש"ס ב"ק; חידושי הגר"ש שקאפ ית. וע' שער המשפט שמה, ג).

'באומר יאסרו פירות העולם עלי אם אינן של בית המלך'. 'כל פירות שבעולם' – לאו דוקא, שאם כן נדרי הבאי הם שאי אפשר לקיימם, אלא באומר על פירות מסוימים, שיכול לעמוד בנדרו (ריטב"א).

ובתור"ד (כה). חידוש שנדרי שגגות של הקדש – חלים, שההקדש עלול לחול יותר מן הקונם [ושם מדבר בנודר נטיעות 'אם אינן נקצצות' בזמן שרוח סערה מאיימת לעקרום. וכתב שבנדרי איסור כגון זה מותר ובהקדש אסור. ושמא בשגגות גמורות כגון ששכח או נודע שטעה, אף בהקדש לא חל כדין טעות בהקדש].

דפים כה – כז

לג. נדר שהותר מקצתו, האם הותר כולו?

לדברי בית הלל במשנתנו, כאשר לא חל הנדר במקצתו – לא חל כלל, כגון שראה אנשים אוכלים תאנים והדירים ונמצאו ביניהם אביו ואחיו – כולם מותרים. [ולמדו בירושלמי מככל היצא מפיו יעשה – דוקא כשכולו קיים. מובא בר"ן סו. וער"ן ג:]. ובית שמאי אומרים: אביו ואחיו מותרים והשאר אסורים. כיצא בזה נחלקו במשנה להלן גבי נודר הנאה שפותחים לו בשבתות וימים טובים; בראשונה היו אומרים: אותם הימים מותרים ושאר כל הימים אסורים (וכך הם דברי רבי נתן בתוספתא לענין הנודר מן הכלכלה והיו בה בנות שוח. ולדעה זו לא נחלקו בית הלל ובית שמאי בדבר זה. ראשונים), עד שבא רבי עקיבא ולימד: נדר שהותר מקצתו הותר כולו (ואפילו לא נתחרט משאר הימים – מותר. פהרא"ש). וכן הדין כשנודר הנאה מכמה בני אדם והותר אחד מהם (ע"י חכם) – לדברי רבי עקיבא הותרו כולם.

לדברי רבה לא נחלקו אלא בכגון שאומר אילו הייתי יודע שאבא ביניכם הייתי אומר 'פלוני ופלוני אסורים ואבא מותר' (בשונה מהלשון שנדר 'כולכם'), אבל אם אומר אילו הייתי יודע הייתי אומר 'כולכם אסורים חוץ מאבא' – הכל מודים שכולם אסורים מלבד אביו (מאחר שלא שינה את לשון הנדר אלא שהוציא את אביו מן הכלל).

ולדברי רבא מחלוקתם אמורה רק באומר אילו הייתי יודע הייתי אומר 'כולכם...'/, שבית שמאי סוברים כרבי מאיר שאמר 'תפוס לשון ראשון' ותחילת דבריו של אדם עיקר והרי העמיד דבריו הראשונים, ובית הלל סוברים כרבי יוסי שאמר בגמר דבריו אדם נתפס, אבל ב'זה וזה...'. – לדברי הכל מותרים.

א. לרבה, אין הפרש אם מתחילה נדר בלשון 'כולכם' או בלשון 'זה וזה...'; אם עתה אומר שאילו

היה יודע היה משנה הלשון – מחלוקת, ואם מעמיד לשונו – לדברי הכל לא הותר (ראשונים).

וע' קר"א שצדד בדעת רש"י שמפרט לכלל אינו שינוי.

ולרבה – נחלקו הראשונים; לדעת הרשב"א והר"ן והמאירי, הדבר תלוי אם משנה הלשון או מעמיד, שבמשנה – הותר כולו לכו"ע, ובמעמיד – מחלוקת. ולהרא"ש והתוספות הדבר תלוי רק בלשון שבשעת ההתרה; אם עתה היה אומר 'כולכם... חוץ' – לב"ש אסור מפני שתופסים לשון ראשון ולא נחשב שהותר הנדר, ואם אומר בלשון 'זה וזה' – לדברי הכל הותר כולו.

וע"ע בתור"ד דרכים נוספות במהלך הסוגיא.

ב. אם הלך מכאן וכד' שאינו אומר כיצד היה נודר, אם היה מעמיד לשונו או משנה, לדעת

הרשב"א כיון שלא היפך דבריו – לשון הנדר נשארה על עמדה. ואילו המאירי צדד שדוקא אם העמיד דבריו הראשונים אמרו שלא הותר כולו, אבל בסתם – הותר כולו. (וכ"כ הלח"מ ודקדק כן בלשון הרמב"ם. ובקר"א הקשה על דבריו מדברי הרשב"א. ואולם כבר מצינו דעה זו בראשונים כאמור).

ואם אסר שני דברים [שלא היו לפניו. וע' שו"ת מהנ"א שבועות ט ובהגהות רעק"א] באופן שהזכיר שניהם והותר האחד, נסתפק הרא"ש האם זה כמשנה או כמעמיד. ובקרן אורה צדד בדעת

- תלמודנו (גבי שתי נזירות) שהוא כמעמיד ולא הותר השני (ולכאורה יש לתלות בזה מחלוקת הרשב"א והמאירי הנ"ל. ויתכן שמנזירות אין ראייה כי כל 'נזירות' היא קבלת נדר לעצמה).
- ג. בר"ן משמע, דוקא בכגון זה שיש הקפדה בלשון הנודר, שבדוקא אומר 'כולכם... חוץ' [למהר ולהוציא אביו מן הכלל] או בדוקא 'זה וזה' [שלא יהא משתמע אפילו רגע אחד שאביו בכלל], אבל שינוי שאינו בדוקא אינו שינוי. (ורעק"א הקשה מבצל וכופרי, מה קפידא יש בסגנון).
- ד. כשמדיר כמה בני אדם בנפרד, כגון שאמר 'קונם' לכל אחד ואחד (כן פסקו כמה ראשונים בשבועות. ולפי"ז כשאמר 'קונם' אחד, אפילו פירט בלא וי"ו – הותרו כולם. וכן נפסק בשו"ע רכט, א). ויש אומרים אפילו בכגון 'קונם לזה, לזה' [בלא וי"ו החיבור] – הרי זה כנדרים נפרדים ולא הותרו כולם בהתרת האחד (ר"ן עפ"י קדושין מו. וכן נראית דעת הרמב"ם (ד, יא). וכן צדד הט"ז (רכט סק"ג) להלכה). ויש סוברים שאפילו אמר 'קונם לזה ולזה' הריהם נדרים חלוקים ולא הותרו כולם בהתרת האחד (עפ"י המאירי. וברמב"ם משמע שמ'ולזה ולזה' הריהו כתולה בחברו ואם הותר האחד הותרו כל אלו שלאחרי. ע' לח"מ). וע"ע ב"י י"ד רכט עפ"י הריב"ש (רצא) והגהת רעק"א שם.
- בנזר שתי נזירות והותרה האחת – ע' לעיל יז-יח.
- ה. הלכה כרבי עקיבא וכבית הלל דמתניתין. וכיון שיש לומר הלכה כרבה משום שרבו של רבא היה, ויש לומר הלכה כרבא משום שהוא אחרון – הלכך נוקטים אנו כרבא לחומרא שבמעמיד לשוננו לא הותר כולו (עפ"י רמב"ן רשב"א ר"ן ורא"ש. וכן מהרמב"ם נראה שפסק כרבה). יש מי שאומר שזה רק בכגון משנתנו שאביו מותר מאליו, אבל כשהותר מקצתו ע"י שאלה – בכל אופן הותר כולו. ואין כן דעת הרמב"ן, וכמותו הכריע הר"ן. ואולם הב"ח והש"ך (רכט, א) נקטו כדעה זו (ובישוב קושית הר"ן ע' בחדושי חת"ס ובקרבן אורה. ושם כתב כן [דלא כהב"י] גם בשיטת הרמב"ם והטור והתוס' בשבועות).
- והמאירי כתב שהלכה כרבא וכבית הלל, להתיר בכל אופן.
- ו. לדעת הרמב"ן (והובא ברא"ש, וכן החזיק הגמ"י אחריו להחמיר), מסתבר שרק נדר שהותר ע"י פתח – הותר כולו כיון שיש טעות בנדר, אבל כשהותר ע"י חרטה – לא הותר כולו [בין לרבה בין לרבא]. והתוס' כתבו שהוא הדין כשהותר ע"י חרטה. ודוקא בהתרת חכם אבל התר חרם או נידוי, שנידה עשרה בני אדם והותר אחד מהם – הוא מותר וכולם אסורים. וכן הדין בהפרת בעל – לא הופר כולו, דקיימא לן 'מיגז גיז' (ר"ן).
- ז. המתיר נדרים עם כמה אנשים יחד [כדרך שעושים ב'כל נדרי'], גם אם טועה ומכוין באמירה זו להתיר את נדרי עצמו – אין זה מבטל את ההתרה לאחרים אעפ"י שחלק מן ההתרה לא חל, כי לגבי עצמו אין לו כח התרה כלל ואין זה כביטול מקצת ההתרה (שלמי נדר כד, נדפס בהליכות שלמה מועדים-א עמ' שצב).

דף כז

לד. נדרי אונסין, כיצד?

מי שהדירו חברו שיאכל אצלו, וחלה הוא או בנו או שעכבו נהר (באופן לא צפוי, כגון שגדל הנהר מחמת הפרשת שלגים. פהרא"ש, ריטב"א, רבנו ירוחם) – הרי אלו נדרי אונסין (שלא עלה על דעתו לאסור נכסיו על חברו אלא כשיוכל לבוא ולא יבא אבל כל שנאנס קצת כגון שחלה בנו וצריך לשמרו – מותר, שלא על דעת כן הדירו. ר"ן).

א. מהר"ן משמע שחלה המודר או בנו [ומסתבר כל שכן אם חלה המדיר, שלא היתה דעתו לאסור באופן זה], וכן מבואר בריטב"א, שבין אם המדיר נאנס או המודר, אבל רש"י פירש שחלה המדיר (וע' אבנ"ז חו"מ ז ד"ה אמנם).

אפילו אם היה יכול לסלק האונס על ידי מתן ממון רב – נחשב 'אונס' (עפ"י רמ"א רלב, יב בשם ריב"ש, וט"ז וש"ך. וכן מבואר בריטב"א כאן. וכן בהגהות רעק"א על הב"י שם צדד להוכיח מסוגיתנו שה"ה אונס ממון). ואין הדבר ברור (עב"ח יו"ד רלב וב"ש נ סקט"ז).

ב. מבואר בריטב"א שלא רק כשהאונס היה בקיום התנאי אלא גם בנשבע או נדר בלא תנאי על דבר מסוים וארעו אונס – הרי אלו 'נדרי אונסין'. [ושם מבואר שה"ה באונס ממון, וי"א שאונס ממון אינו נחשב אונס אלא בקיום התנאי אבל לא בשבועה ללא בתנאי. ע' שו"ת מהרי"ט ח"א כא; אבנ"מ נ וחדושי הת"ס כאן]. ואין כן דעת הריב"ש (בתשובה שפז).

ג. יש מי שכתב ששכחה נחשבת אונס לענין פטור 'האדם בשבועה', וכגון לענין קיום תנאי הנדר בשעה ששכח ממנו [וכן הדין לאונס השכחה]. ומדברי הנמוק"י (ב"ק פרק שני) יש להוכיח שנחשבת 'אונס' אף לענין זה שעל דעת כן לא נדר, אך דוקא אם שכח לגמרי מהשבועה ולא כשזכר את עיקר הדבר ושכח את הפרטים כגון הזמן (עפ"י אבני נזר חו"מ ז).

סוג נוסף של נדרי אונסין, כשנדירת הנדר היתה מחמת אונס, כדלהלן.

לח. א. מי שהוזמן לבית דין, ומסר להם זכויותיו ואמר: אם לא אבוא עד שלשים יום – ייבטלו זכויותי. כיצד הדין כשלא בא, באונס או שלא באונס?

ב. מי שפרע מקצת חובו, והשליש שטר חובו ואמר לשליש: אם איני נותן לו למלוה, את כספו עד שלשים יום – תן לו שטרו, והגיע הזמן ולא נתן, כיצד הדין?

ג. האם 'אסמכתא' קונה אם לאו?

א. מעשה באדם אחד שהתפס זכויותיו בבית דין ואמר אם לא אבוא עד שלשים יום ייבטלו אותן זכויות (שהוזמן לדין וביקש ארכה, והזיקקוהו להתפס בידם שטרי זכויותיו שיש לו על חברו. ר"ן), ונאנס ולא בא בזמן המדובר; אמר רב הונא: בטלו זכויותיו. אמר לו רבה: אנוס הוא ו'אונס רחמנא פטריה'. (ואילו רב הונא סובר שהואיל והיה לו להתנות ולא התנה, הוא שהפסיד לעצמו. ר"ן).

מבואר בגמרא שסברת רבה אינה אמורה באופן שגם במקום האונס היה מקיים דבריו [כגון בנותן גט לאשתו 'מעכשיו אם לא באתי עד י"ב חדש' ומת בתוך י"ב חדש – הרי זה גט, שהרי אם ידע שימות היה נותן לה לאלתר].

וכן כאשר האונס גלוי וצפוי – לא אמר רבא (הואיל והוא מצוי הרבה היה לו להעלותו על דעתו ולהתנות. רש"י ר"ן).

א. התוס' כתבו (עפ"י הסוגיא בכתובות) שרק באונס שאינו שכיח כלל אמר רבא, אבל שכיח ואינו שכיח – היה לו להתנות ומכך שלא התנה הפסיד.

ב. יש מקום לומר בסברא, וכן יש לדייק מלשון רש"י, שבמקום שיש אונסין מצויים ולא התנה, הרי גמר בדעתו להתחייב בכל אופן, ואף במקום אונס שאינו גלוי. וצריך עיון (עפ"י רעק"א).

זה שבלא האונס הכל מודים שבטלו זכויותיו, ואין בדבר משום 'אסמכתא' שאינה קונה לדעת רבי יהודה ורב – כיון שאמר 'ייבטלו זכויותי' (והרי זו מחילת זכויות שיש לו באותם שטרות, ולא הקנאה (רמב"ם מכירה יא, ד).

וי"מ: כיון שהוא מודה שאם לא בא לאותו זמן – ראיותיו בטלות כלומר שקריות. ר"ן, עפ"י רש"י; ראב"ד. ועריטב"א. והסיקו הלכה: דוקא אם קנו ממנו בבית דין חשוב, כדלהלן.

הסיק הר"ן שאם עשה קנין 'מעכשיו' – אין צריך ב"ד חשוב, ורק כשלא אמר 'מעכשיו' צריך שיהא בב"ד חשוב שודאי אינו מהתל בהם וקנינו תקף כהודאה גמורה. ויש חולקים וסוברים שאין מועיל קנין ואמירת 'מעכשיו' בלא ב"ד חשוב, כדלהלן.

ב. מי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו ואמר אם איני נותן לו מכאן עד שלשים יום – תן לו שטרו. הגיע זמן ולא נתן – רבי יוסי אומר: יתן. רבי יהודה אומר: לא יתן. ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא אמר רב: אין הלכה כרבי יוסי שאמר אסמכתא קונה. והסיקו הלכה שאסמכתא קונה כאשר לא נאנס (ואפילו אונס שאינו גמור, כגון חלה בנו. רמב"ן ור"ן), והוא שקנו ממנו בבית דין חשוב, וכדלהלן.

ג. כאמור נחלקו תנאים אם אסמכתא קונה אם לאו. והסיקו שאסמכתא קונה כשלא נאנס, אם קנו ממנו בבית דין חשוב.

א. הרמב"ם (בפירוש המשנה ב"ב י) הצריך ב"ד סמוך (ורש"י והרי"ד כתבו: מומחה לרבים. אך אין בהכרח סמוך. ע' סנהדרין ה). ושאר הראשונים חולקים וסוברים שאף אם אינו סמוך, כל שיש לו כח להפקיע ממון (עפ"י רשב"א ור"ן ועוד). יש אומרים שכל שלשה הבקיאים בדיני אסמכתא נקראים ב"ד חשוב לענין זה (עפ"י רא"ש כאן וב"ב, והובא בטור. וכן הביא הרמ"א (ח"מ רז, טו) דעה זו כדעה סתמית, ומשמע שנקטה לעיקר. אג"מ ח"מ ח"ב כו, ב). וי"א דוקא ב"ד חשוב שבעיר או מומחה לרבים (מרדכי מגיד משנה).

'נראה שבזמן הזה שנתמעטו בעוה"ר הת"ח, ודאי יש להחשיב שלשה ת"ח בקיאי בדיני אסמכתא לבית דין חשוב'. ומסתבר עוד שאם אחד מן הדיינים חבר בב"ד קבוע בעיר, מצטרף עם עוד שנים אף לפי הדעה השניה. ואולם רב קבוע שבעיר, בזמננו שאין לנו מומחה הדין יחיד, מסתבר שלא יועיל לבדו. ודברי ערוך השלחן בזה תמוהים לכאורה (אגרות משה שם). ונראה בפשיטות שאין מועיל קנין שכזה בב"ד חשוב אלא אם דנו ב"ד על כך והסכימו שתועיל ההתחייבות על אף שהיא בדרך אסמכתא, ואפילו לפי הטעם שכתב הר"ן 'אנן סהדי דלא מחייך בבי דינא' – מסתבר שזה רק כשדנו בדבר וציוו לו להתחייב (אג"מ שם).

ב. רב האי גאון (בספר המקח יז) כתב שלהלכה אסמכתא אינה קונה (כמו שאמרו בב"ב קסח) אף לא בב"ד חשוב, ולא אמרו כאן אלא למ"ד אסמכתא קונה אבל אין הלכה כן. ואולם אין כן דעת שאר כל הפוסקים.

ג. במקום אחר אמרו: כל שאמר 'מעכשיו' – אין בו משום אסמכתא, ומשמע אף בלא ב"ד חשוב. דעת ר"י ורבנו תם (וכן הסיק הרי"ד. והובאה דעה זו ברמ"א): 'מעכשיו' מועיל רק כשמסר משכון לזה שמתנה עמו [ומקנה לו אותו מיד אם לא יפרע לו. או מפני שעשה לו הלה טובה בהלוואה. עתוס' ב"מ סו; תורי"ד כאן. ועב"י רז], אבל בלאו הכי [כגון כאן שמסר שטרו לשליש, או התפיס זכויותיו לבית דין] – צריך קנין בבית דין חשוב, ואפילו לא אמר 'מעכשיו'. [וב'תנאים' שעושים בשידוכים, מועילה ההתחייבות מפני אסיפת כל בני העיר, והרי זה כבית דין חשוב (ר"ת), או מפני שבושה גדולה יש בחזרה מהשידוך, הלכך גמר ומתחייב אם יחזור בו, שדמי בושתו הם. הלכך מועילים התנאים אפילו בנוכחות הקרובים בלבד (עפ"י ר"י), או מפני שכך

נהגו. או מפני שיש גמירות דעת מאחר ויש לכל צד הנאה וריוח בהתחייבות הנגדית (עתוס' ב"מ סו וסנהדרין כה.). וי"א שאפילו בב"ד חשוב צריך 'מעכשיו' (עפ"י שו"ת הרא"ש עב; הגהות מיימוניות מכירה יא, יג בשם ר"י).

ואילו דעת גאון והרי"ף (כדברי הר"ן) והרמב"ם (מכירה יא, ז) שהעושה קנין לחברו ואמר 'מעכשיו' – קונה אפילו לא מסר לו דבר, ולא דוקא בב"ד (וכן דעת הריטב"א. וכן פסק השלחן-ערוך חו"מ רז, יד. ונחלקו הדעות אם 'על מנת' כ'מעכשיו' לענין זה. וי"א ששטר שכתוב בו זמן, הריהו כ'מעכשיו', וי"א דוקא אם מסר השטר לחברו ולא לשליש. ע"ש בב"י ורמ"א ורעק"א ושו"פ) [ויש אומרים שקבלת קנין בסתם הריהי כ'מעכשיו', ומאידך אמירת 'מעכשיו' מועילה אפילו בלא קנין (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ג ס ועוד)], ורק כאן שלא נתן לחברו מדעתו אלא ב"ד הזקיקוהו להתפיס זכויותיו – צריך קנין בבית דין חשוב, ואף ב'מעכשיו' בלא קנין די, כי ב"ד זה יש להם כח הפקעה. ואולם הר"ן הסיק שצריך קנין (וכ"כ רש"י) אבל אין צריך 'מעכשיו' כיון שעושה כן בב"ד חשוב (וכן דעת הרמב"ן והרשב"א, שקנין בב"ד צריך קנין וא"צ 'מעכשיו').

ולפי דעה זו, בלא שב"ד הזקיקוהו בדבר, אין ב"ד חשוב מעלה ומוריד, אלא הכל תלוי בקנין ובאמירת 'מעכשיו' (עפ"י מ"מ וכס"מ סם). ויש אומרים לפי דעה זו שאין מועיל ב"ד חשוב אלא כשהתפיס זכויותיו (עפ"י פסקי הרא"ש כאן וב"ב י, יט. וכן נקט הריטב"א).

ד. כנזכר לעיל, לדעת הרמב"ם מחילה אין בה 'אסמכתא' שמיד זוכה בה חברו. וכן במוסר ליד חברו ואמר לו: אם לא אעשה כך זכה במה שבידך – קנה. שאין 'אסמכתא' אלא באומר אתן או אשלם וכד'.

ואין כן דעת רש"י ראב"ד ר"ן וריטב"א, אלא אף למחילה אין תוקף ב'אסמכתא' לרבי יהודה, אם לא בכגון שמבטל זכויותיו שהריהו כמודה שאם לא יבוא לזמן מסוים, הרי אותן ראיות של שקר הן.

ה. לא אמרו 'אסמכתא' אלא כגון שמתנה הדבר בגופו ובדעתו [בדבר שאינו בידו לגמרי. עתוס' ב"מ עד, ריטב"א כאן ועוד], שסומך על עצמו, אבל לא במתנה על אחרים או בדבר שאינו בידו כלל. ויש אופנים שאפילו כשהדבר תלוי באחרים, סומך שלא יתקיים הדבר ויש בהם משום 'אסמכתא', כגון שאמרו לענין השתעבדות הערב שסומך שהלווה יפרע. וכן כשטועה בהערכת דברים שבטבע העולם, אף על פי שאינו בידו.

ומסתבר עוד שבתנאים קיומיים, כגון 'אם אעשה כך וכך שדי נתונה לך' – אין זו אסמכתא, ורק בתנאי של ביטול מציינו אסמכתא, כגון 'אם לא אבוא' (עפ"י רמב"ן). ואין דין זה האחרון מוסכם (ע' רמב"ן ב"ב קסה; בית יוסף רז).

ו. זה שאמרו שאסמכתא קונה כשלא נאנס – באונס שאינו מצוי כל כך, כגון שעכבו נהר או חולי (עפ"י רמב"ן ורשב"א). ורש"י פירש באונס המוכח כגון בגלל המעבורת. ומשמע אפילו באונס שכיח כגון זה.

ז. אין אמור דין 'אסמכתא' בגטין וקדושין רק בדיני ממונות. [ומציינו שאמרו דין 'אסמכתא' בנזירות, אך רק למאן דאמר 'לא נתינה נזירות אלא להפלאה'] (רמב"ן. וע' גם בריטב"א בהרחבה).

ח. כתבו פוסקים שבצדקה ובהקדש אסמכתא קונה (עפ"י מהר"ם, במרדכי ב"ק פ"ד מד; רמ"א י"ד רנח, י ובט"ז, וח"מ רז, יט ובסמ"ע). ויש חולקים (עפ"י מהר"ם מרוטנבורג (לבוב ריב) בשם גדול אחד מצרפת, הגהמ"י (סנהדרין ג) בשם הר"ח. וע' תשובת רעק"א קמו שהקשה על ראית המרדכי). ויש אומרים דוקא אם התנאי היה לורז עצמו לדבר מצוה או שנדר בעת צרה להציל עצמו, שאז גמר בלבו בלב שלם (עפ"י רבנו ירוחם יט; שו"ע או, ח תקסב, יג).

ואם נתחייב כאחת להדיוט ולצדקה, יש אומרים שאפילו לדעה ראשונה לא קנו שניהם (עפ"י ט"ז שם).

ט. נחלקו הדעות האם מועילה כתיבת 'דלא כאסמכתא' בשטרות כאשר יש שם תנאי של אסמכתא (ע' חו"מ רו, יח). ואם כתב בשטר שנעשה בענין שאין בו אסמכתא – הרי כאן הודאת בעל דין שנעשה באופן המועיל בלא אסמכתא, וקנה (עפ"י ט"ז ונתיבות המשפט. וכ"פ באבני נזר חו"מ ז).
י. אם נדר או נשבע או עשו תקיעת כף [דרך שבועה. ע' יו"ד רלב, ב] – מועיל אפילו באסמכתא (חו"מ רו, יט). והסכמת הפוסקים [דלא כהסמ"ע] שהקנין עצמו נתבטל רק השבועה קיימת, ונפקא מינה שאין היורשים צריכים לקיים שבועותו [ואין יכול לומר 'קים לי כהסמ"ע'. נוב"י, מובא בפ"ת].

יא. יש אומרים שמישראל לנכרי אין דין אסמכתא וקנה הנכרי (ראב"ד. משום שגמר ומקנה כי יודע שבדיניהם דין. עפ"י מג"א תמה, ד. ורע"ק"א הקשה מה בכך שיודע שבדיניהם אסמכתא קונה הלא סו"ס סומך שלא יתקיים התנאי. אך נראה שזה דומה לסברת ר"י גבי שידוכין שהואיל ויש בושה גדולה בחזרה קונה – הרי שמ"מ מעלה צד שלא יגיע הדבר לידי קיום). ושאר הפוסקים חולקים (עפ"י מג"א תמא בשם המ"מ ועוד). וע"ע חו"מ רו, טו.

דפים כז – כח

לו. מה דינם של נדר ושבועה הנאמרים רק בכדי לסלק פגיעה בגוף או בממון על ידי אחרים?

נודרים להרגים ולחרמים (= שודדי ממון) ולמוכסים, לומר על הפירות שהן תרומה ואינן תרומה; שהם של בית המלך ואינם של בית המלך [ולא יתלה בישראל בעל זרוע אלא במלך או בשר נכרי, מפני שסופו של בעל זרוע ישראל ליפול ואז יגלגלו עליו כל מה שתלו בו. תוספתא וירושלמי, מובא בראשונים]. ובכלל 'נודרי אונסין' הם (רש"י, רמב"ם שבועות ג, א נדרים ד, א).

מבואר בגמרא שאומר 'אסרו פירות העולם עלי אם אינן של בית המלך' ובלבו אומר 'היום' אלא שמוציא בשפתיו סתם – אעפ"י שבכל מקום דברים שבלב אינם דברים, לגבי אונסים שונה הדבר ומותר.

א. מסתבר שבאותו היום אסור כפי דבריו. ויכול לחשוב בלבו לשעה אחת (כמוש"כ הרמב"ם נדרים ב, ב) וכד', ויאסר באותה שעה בלבד.

ויכול לחשב בלבו שלא יאכל חזיר (רמב"ם שבועות ג, ד).

ב. משמע בגמרא שאם לא אמר בלבו 'היום', אסור. וכן מפורש בריטב"א. (וצ"ע אם אסור מדאורייתא או מדרבנן).

ג. לפי תירוץ אחד בתוס' בשבועות (כו: ד"ה גמר בלבו) – דלא כהרמב"ן והר"ן והרשב"א והתוס' כאן – אפילו בלא אונס אינו אסור מן הדין אלא באותו היום שהרי צריך שיהיו 'פיו ולבו שוים'. ומה שאמרו כאן שאסור, זהו בעם הארץ שאין מאמינים לו שכך היה בלבו.

ומדברי הרדב"ן (שבועות ב, יד) בדעת הרמב"ם נראה שלכתחילה אסור לו לישבע בלא אונס אבל אם נשבע לא נאסר אלא לפי מה שהיה בלבו.

ד. יש לשמוע מפשט דברי הגמרא ומרמב"ם ורש"י ור"ן, שבאופן שחייב לשלם על פי הדין, כגון במוכס העומד מהמלך ויש לו קצבה, אם נדר כדי להיפטר ממנו – הגדר חל [ולדברי התוס' בשבועות הנ"ל – רק בעם הארץ] מפני שהיה אסור לו לעשות כן והרי לא נאנס מלידור על פי דין. וכן מפורש בריטב"א (וע' גם אגרות משה יו"ד ח"ב צח ד"ה ומה שטען).